

**HIGIĒNAS NORMU APGUVE SKOLĒNIEM AR GARĪGĀS
ATTĪSTĪBAS TRAUCĒJUMIEM IZGLĪTĪBAS PROGRAMMĀ
“ĒDINĀŠANAS PAKALPOJUMI”**

*Acquisition of Hygiene Norms for Students with Mental
Developmental Disabilities in the Educational Program
“Catering Services”*

Iveta Zemīte

Rezekne Academy of Technology, Latvia

Abstract. *People with mental disorders can learn basic professional skills and be employed in jobs that do not require academic knowledge, provided they receive education and support tailored to their abilities. Young individuals with mental disorders often lack knowledge and skills related to everyday life, as the skills typically acquired independently need to be specifically taught to them. One of the most critical skills is maintaining personal hygiene, as deficiencies in this area affect various aspects of life.*

This research aimed to study the peculiarities of hygiene norm compliance skills among students with mental disorders and analyse the interaction between teachers and students in learning these hygiene norms.

In the course of the research, an analysis of relevant scientific literature and normative documents was carried out, as well as a group of students in the "X" school, which implements special education programs, was observed and a semi-structured interview was conducted with a vocational education teacher. As a result of the research, it was concluded that there is a close connection between all the skills to be learned in observing hygiene norms, that is, if one of the skills is not learned at a sufficient level, it causes problems in other aspects as well. It was concluded that the main reason for the lack of hygiene norm compliance skills is found in the family, as well as when the student is in an environment that is not suitable for him/her. The learning process of students with mental disorders requires an individual approach and multiple repetition of tasks. A positive atmosphere and the active activity of students during lessons have a beneficial effect on the development of hygiene skills. Integrating transversal skills into the learning process provides an opportunity to reduce the developmental characteristics of students with mental disorders, which is another reason for poor hygiene compliance skills.

Keywords: *development of hygiene skills, mental disorders.*

Ievads

Introduction

Lai cilvēki ar garīgās attīstības traucējumiem (turpmāk tekstā GAT) varētu dzīvot pilnvērtīgu dzīvi, viņiem jāapgūst dažādas prasmes. Skolotājs ir galvenais profesionālis, ar kura atbalstu skolēns apgūst prasmes un iemaņas, kādas nepieciešamas gan izvēlētajā profesijā, gan sadzīvē (Rozenfelde, 2018). Izvēlētas tēmas aktualitāti nosaka profesiju standartā iekļautie virtuves darbinieka amata pienākumi: ievērot higiēnas noteikumus, kopt izmantojamo aprīkojumu atbilstoši ekspluatācijas noteikumiem, sakārtot darba vietu darba dienas beigās u.c. (VISC, 2002). Problēmas aktualitāti nosaka arī fakts, ka esošie pētījumi šajā jomā ir nepietiekami (Elmurzaeva & Oorayey, 2021).

Gan Latvijā, gan citur pasaulē novērotas problēmas personu ar garīgās attīstības traucējumiem sagatavotībā patstāvīgai dzīvei, kas norāda uz sadzīves un darba prasmju apguves nepieciešamību skolā (Freimanis, 2007; Patel, Cabral, Ho, & Merrick, 2020). Pasaules izglītības forumā Dienvidkorejā, kurš organizēts sadarbībā ar Apvienoto Nāciju Organizāciju (turpmāk tekstā ANO), secināts, ka jauniešiem ar GAT nepieciešama palīdzība pielāgoties videi, atrast savu vietu sabiedrībā un kļūt pēc iespējas patstāvīgākiem (Elmurzaeva et al., 2021).

Patstāvību raksturo arī higiēnas normu ievērošana, tas nozīmē arī personīgās higiēnas izkopšanas prasmes. Biedrība “Papardes zieds” ir veikusi pētījumu un apkopojusi informāciju par jauniešu ar GAT veselības saglabāšanas un tiesību ievērošanas īstenošanu. Minētajā pētījumā uzsvērts, ka šo jauniešu vidū higiēna ir bieži sastopama problēma, jo, neskatoties uz to, ka tiek veikta regulāra jauniešu izglītošana, darbiniekiem ikdienā jāsaskaras ar pretestību un iebildumiem (Kalēja & Muižniece, 2021).

Pētījuma mērķis – izpētīt skolēnu ar GAT higiēnas normu ievērošanas prasmju īpatnības un analizēt skolotāju un skolēnu ar GAT mijiedarbību higiēnas normu apguves mācību procesā.

Skolēniem ar GAT iespējams attīstīt higiēnas normu ievērošanas prasmes, mācot ar personīgo piemēru, praktisku darbošanos un daudzkārtēju darbību atkārtošanu, nepieciešamības gadījumā katram skolēnam nodrošinot individuālu pieeju. Pedagogam kopā ar skolēniem jāiesaistās nozīmīga sabiedriskā darba veikšanā, lai skolēni justos piederīgi un saņemtu viņiem tik nepieciešamo atzinību.

Literatūras apskats *Literature Review*

Visi skolēni ar GAT ir personības, kuru veidošanos ietekmējusi un turpina ietekmēt audzināšana un apkārtējā vide, ņemot vērā garīgās attīstības traucējumus, kuri netieši atspoguļojas viņu personības veidošanās procesā (Liepiņa, 2008; Stubbing, Rihari, Bardsley, & Gluckman, 2023). Ļoti negatīvi personības attīstību ietekmē bērna atrašanās viņam nepiemērotā vidē, piemēram, sociāli nelabvēlīgā ģimenē vai vispārējā izglītības iestādē, ja tur nav nodrošināts pilnvērtīgs skolēnu ar GAT iekļaušanas process (Liepiņa, 2008; Rozenfelde, 2018). Amerikas Savienotajās Valstīs (turpmāk tekstā ASV) veiktais pētījums apliecina jauniešu ar GAT patstāvīgas dzīves grūtības: šīm personām pastāv risks kļūt par manipulatoru upuriem, viņu uzvedību sociālās situācijās citi var uzskatīt par nenobriedušu vai nepiemērotu jauniešu ar GAT ierobežoto spriešanas spēju dēļ (Brouwers, 2020). Ņemot vērā personu ar GAT ierobežotās spējas patstāvīgi spriest un izvērtēt savas dzīves kvalitāti, secināms, ka nelabvēlīgas sociālās vides ietekmē rodas problēmas personīgās un darba higiēnas normu ievērošanā (Abou Zeid Hassan, Abdel Hady El Karmalawy, & Mohammed, 2019). Neviens cilvēks nepiedzimst ar sociālajām prasmēm, tās ir jāapgūst ģimenē sākot ar pirmajiem dzīves gadiem. Jau agrā bērnībā ir jāiemāca akurāti salikt savas mantiņas, pretējā gadījumā attīstīsies negatīva personas īpašība – slinkums (Liepiņa, 2008; Kalvāns, 2017).

Strādājot ar jauniešiem ar GAT, nav iespējams novilkt krasu robežu starp dabīgām rakstura izpausmēm un tā patoloģiskām iezīmēm. Tikpat neiespējami ir noteikt, kur beidzas slimības izpausmes un sākas sliktas audzināšanas sekas (Liepiņa, 2008; Prudņikova, 2021). Skolēni ar GAT zināšanas un prasmes biežāk izmanto nekritiski, proti, nespēj objektīvi novērtēt paveiktā darba rezultātu (Liepiņa, 2008; Fischer, b.g.). Skolēniem ar garīgās attīstības traucējumiem ir izteikts mērķtieksmes trūkums, līdz ar to neattīstīta griba, jo nav vajadzības censties. Šie jaunieši bez atbalsta nespēj rīkoties, noteikt sev mērķus un tiekties uz tiem (Liepiņa, 2008; Soika & Šidlovska, 2023).

Biedrība “Papardes zieds” ir veikusi pētījumu par jauniešiem ar GAT, un tajā iekļautas ziņas arī par higiēnas normu ievērošanu. Secināts, ka nepieciešams ar dažādām metodēm – individuālām sarunām, nodarbībām grupās un prezentācijām, regulāri atgādināt par higiēnas nepieciešamību, jāatgādina arī par

elementārām lietām, proti, par roku mazgāšanu un dušas procedūrām (Kalēja & Muižniece, 2021).

Lai panāktu labāku rezultātu skolēnu ar GAT higiēnas normu ievērošanā, nepieciešams regulārs, uz izaugsmi un darbības atkārtošānu vērsts mācību process (Freimanis, 2007; Elmurzaeva et al., 2021). Sistemātiski veicot praktiski nozīmīgus un sabiedrībai noderīgus darbus, veidojas kritiskāks skatījums uz paveikto darbu. Ar skolotāja demonstrējumu palīdzību, pacietību, atbalstu, uzslavām un uzdevumu atkārtošānu neskaitāmas reizes, jauniešu ar GAT higiēnas normu ievērošanas prasmes pakāpeniski uzlabojas (Freimanis, 2007; Patel et al., 2020). Jauniešiem ar GAT ir ļoti svarīgi justies vajadzīgiem un novērtētiem darot darbu, kas ir atbilstošs viņu spējām un noderīgs sabiedrībai. Apkārtējās sabiedrības pozitīvais vērtējums var paaugstināt pašapziņu un motivāciju, kļūt par nozīmīgu virzītājspēku strādāt arvien centīgāk un kritiskāk izvērtēt darba rezultātus (Liljeholm & Bejerholm, 2020).

Vispārējās izglītības likums nosaka, ka izglītības programmas skolēniem ar GAT īsteno, ņemot vērā izglītības satura īstenošanas mērķus, uzdevumus un obligāto saturu, atbilstoši izglītojamo attīstības traucējumu veidam, spējām un veselības stāvoklim (Saeima, 2024). Katrai stundai jābūt izvīzītam mērķim un sasniedzamajam rezultātam, atkarībā no mācību temata, kuri visiem saprotamā valodā formulēti stundas plānā. Par mācību organizācijas pamatformu tiek uzskatīta mācību stunda, taču veiksmīgai skolēnu attīstībai tiek izmantotas dažādas mācību organizācijas formas, metodes un paņēmieni (pedagogs.lv., b.g.) Mācību sniegumu vērtēšana ir neatņemama mācību procesa sastāvdaļa. Profesionālās izglītības programmas skolēnu ar GAT higiēnas normu vērtēšana tiek pamatota uz normatīvajos aktos noteikto, proti, tiek izmantoti trīs vērtēšanas veidi: formatīvā, diagnosticējošā un summatīvā vērtēšana (Izglītības kvalitātes valsts dienests, 2020). Uzsākot higiēnas normu apguvi, nepieciešams saprast, kādas ir katra jaunieša spējas, prasmes un iemaņas. Skolēnu spēju un prasmju noteikšana tiek veikta ar dažādiem paņēmieniem, proti, pārrunām, skolēnu anketēšanu, praktisko darbu vai novērošanas metodi (Tereško, Kondrova, Rozenfelde, & Želve, 2013). Skolēnu ar GAT mācību procesā ir svarīgi izvērtēt, vai jauniešiem spēj izdarīt to, ko skolotājs no viņu prasa. Uzdevumiem ir jābūt vēršiem uz izaugsmi, bet tie nedrīkst būt par grūtu. Veiksmīga mācību procesa nodrošināšanai svarīgi veidot skolēniem atbilstošu mācību vidi un raisīt pozitīvas emocijas, tomēr pamats izaugsmei ir personas spējas (Laiho, 2018).

Skolotājam jābūt stingram - jā rūpējas, lai uzdotais darbs tiktu paveikts, jāsniedz atgriezeniskā saite par darba kvalitāti. Iegūto zināšanu nostiprināšanai nepieciešama nemītīga atkārtošana, jo nedrīkst pieļaut, ka kaut kas svarīgs paliek nesaprasts (Nazarova, 2000). Ņemot vērā skolēnu ar GAT attīstības īpatnības, akcents tiek likts uz praktisku darbošanos un darbību daudzkārtēju atkārtošānu. Izglītības process tiek organizēts, realizējot daudzveidīgas skolēnu aktivitātes, sākot no pašapkalpošanās līdz dažādām brīvprātīgā sabiedriskā darba formām (Elmurzaeva et al., 2021).

Ļoti svarīgi pamanīt katra skolēna ar GAT spējas. Attīstot talantus, arī, ja tie nav saistīti ar izvēlētajā profesijā apguvi, veidojas pozitīvas emocijas un tiek veicināta mācību motivācija. Šiem jauniešiem ir dažādas problēmas, bet neskatoties uz tām, katram skolēnam ar GAT ir arī savas stiprās puses (Aberg, 2021). N.M.Nazarova (2000) uzsver nepieciešamību mācību procesā rūpēties par skolēnu ar garīgās attīstības traucējumiem motivācijas veicināšanu, jo šiem skolēniem ir izteikti trūkumi emocionālās gribas sfēras attīstībā, kā viens no tiem tiek minēts mācīšanās motivācijas vājums.

Nepieciešams attīstīt skolēnu spējas zināšanas izmantot patstāvīgi, dažādos darbības virzienos. Lai skolēni ar GAT spētu atbildēt uz jautājumu: “Ko darīt situācijā, kad es nezinu, kas jādara?”, nepieciešamas attīstīt vispārīgās jeb caurviju prasmes. Caurviju prasmju integrēšana mācību procesā veicina mācīšanos iedziļinoties, proti, skolēniem tiek dota iespēja salīdzināt un pretstatīt, meklēt piemērus, skaidrot, vispārināt un analizēt (Oliņa, 2019).

Skolotājam jāspēj atrast katram indivīdam ar GAT atbilstošāko pieeju. Ņemot vērā katra skolēna spējas, skolotājs piedāvā atgādnes, uzvedinošas vai skaidras norādes par uzdevumu izpildi. Mācību process ir veiksmīgāks, ja skolēni veic savām spējām atbilstošus uzdevumus – individuāli atšķirīgus uzdevumus vai dažāda domāšanas dziļuma uzdevumus, kad skolēnam “ir izvēles iespējas, kurus uzdevumus...un cik daudz pildīt” (Juhnoviča, b.g.). Ņemot vērā skolēnu ar GAT īpatnības, arī pārbaudes darbus vajadzētu pielāgot skolēnu mācīšanās vajadzībām, proti, rakstiski, mutiski vai praktiski, kā arī, respektējot skolēnu spējas, iespējams piedāvāt katram indivīdam piemērotas atgādnes vai pagarināt darba izpildes laiku.

Metodoloģija *Methodology*

Pētījuma bāzi veido "X" skolas, kurā īsteno speciālās izglītības programmas, 5 skolēni un 2 profesionālās izglītības skolotāji (pētījums veikts 2024. gadā no 12.februāra līdz 13.maijam) Tika veidots jauktais pētījuma dizains. Lai novērtētu higiēnas normu ievērošanas prasmes, balstoties uz izvirzītajiem vērtēšanas kritērijiem un tos raksturojošām darbībām (1. tab.), tika izveidota novērošanas lapa.

1. tabula. **Higiēnas normu ievērošanas prasmju vērtēšanas kritēriji un to raksturojums izglītības programmā "Ēdināšanas pakalpojumi"** (autores veidota)

Table 1 Criteria for evaluating hygiene norm compliance skills and their characteristics in the educational program "Catering Services" (created by the author)

Kritērijs	Caurviju prasme	Raksturojums
Teorētiskās zināšanas	Kritiskā domāšana un problēmrisināšana	Uztver un izvērtē sniegtās instrukcijas Prot izskaidrot veicamā darba nozīmīgumu Prot izskaidrot veicamā darba secību
Trauku un aprīkojuma kopšana	Pašvadīta mācīšanās	Izvēlas atbilstošu mazgāšanas inventāru Izvēlas atbilstošu mazgāšanas līdzekli Kārtīgi nomazgā un noslauka traukus Rūpīgi sakārto traukus uzglabāšanai Rūpīgi sakopj virtuves aprīkojumu Pareizi novieto aprīkojumu uzglabāšana
Higiēnas normu ievērošana ēdienu gatavošanas procesā	Jaunrade un uzņēmējspēja Pilsoniskā līdzdalība	Ievēro personīgo higiēnu Darba laikā seko līdzi aprīkojuma tīrībai Darba laikā seko līdzi trauku tīrībai Darba laikā seko līdzi darba vietas tīrībai Ievēro higiēnas noteikumus ēdienu gatavošanas procesā
Telpas uzkopšana	Pašvadīta mācīšanās Sadarbība	Nomazgā galdu Nomazgā sienas Nomazgā plīti/cepeškrāsni Sakopj izlietnes Izslauka grīdu Izmazgā grīdu
Darba organizācija un izvērtēšana	Sadarbība	Ievēro pareizu darbu secību, veicot virtuves uzkopšanu Ievēro darba drošības noteikumus

	Kritiskā domāšana un problēmu risināšana Pašvadīta mācīšanās	Veic darbu tam paredzētajā laikā Veic darbu kvalitatīvi Spēj izvērtēt paveikto darbu – pašvērtējums/savstarpējā vērtēšana
--	---	---

Kritērijus raksturojošās darbības tiek vērtētas 5 līmeņos, kur 1-darbību neveic, 2-tikai ar skolotāja atbalstu, 3-patstāvīgi/pieļauj būtiskas kļūdas, 4-patstāvīgi/pieļauj nepilnības, 5-patstāvīgi/izpilda pareizi.

Skolēnu novērošanu veica divi profesionālās izglītības skolotāji mācību procesa laikā.

Pētījuma dalībnieki: 2 meitenes un 3 zēni. 4 skolēni pamatizglītību ieguvuši izglītības iestādē, kura īsteno speciālās izglītības programmas, 1 skolēns – pamatizglītību ieguvis vispārējās izglītības iestādē.

Iegūtie dati tika kodēti un analizēti programmā SPSS 29.0 (Kronbaha alfas tests, Kolmogorova – Smirnova tests, Kendala korelācijas tests, Biežuma tests, Manna – Vitneja tests).

Lai padziļināti izprastu jautājumus par higiēnas normu ievērošanas prasmēm skolēniem ar GAT izglītības programmā “Ēdināšanas pakalpojumi”, tika organizēta daļēji strukturēta intervija ar “X” izglītības iestādes profesionālās izglītības skolotāju. Intervējamā izvēli noteica skolotājas pieredze darbā ar skolēniem ar GAT izglītības programmā “Ēdināšanas pakalpojumi”, kā arī pieredze darbā ar skolēniem ar GAT 11 – 15 gadu vecumā, pasniedzot mācību priekšmetu “Dizains un tehnoloģijas”. Pēc intervijas tika izveidots transkripts un izstrādāta kontentanalīze.

Lai pārliecinātos, ka pētījumā iegūtie dati būs ticami, tika veikts Kronbaha alfas tests. Kronbaha alfas koeficients ($\alpha=,890$) norāda uz novērošanas lapas labu iekšējo saskaņotību un iegūto datu ticamību. Lai noskaidrotu, kādi testi izmantojami iegūto datu analīzei, tika veikts Kolmogorova – Smirnova tests, kura rezultāts 19 gadījumos no 25 ir $p<,05$. Tas nozīmē, ka dati neatbilst normālajam sadalījumam, tādēļ tiek izmantoti neparametriskie testi.

Pētījuma rezultātu analīze *Analysis of Research Results*

Kendala korelācijas testa rezultāti parāda, ka starp vairākiem vērtēšanas kritērijiem pastāv vidēji ciešas un ciešas korelācijas, kas apstiprina kritēriju savstarpējo saskaņotību (2. tab.).

2. tabula **Vidēji ciešas un ciešas korelācijas starp apgalvojumiem** (autores veidota)
Table 2 Moderately close and close correlations between statements (created by the author)

	Teorētiskās zināšanas	Trauku un aprīkojuma kopšana	Telpas uzkopšana
Trauku un aprīkojuma kopšana	r=,659		
Telpas uzkopšana	r=,732	r=,481	
Darba organizācija un izvērtēšana	r=,892	r=,626	r=,747

Pastāv cieša korelācija starp kritērijiem “Teorētiskās zināšanas” un “Darba organizācija un izvērtēšana”. Tas nozīmē: ja skolēns spēj uztvert, izvērtēt un pamatot sniegtās instrukcijas un to nozīmīgumu, tad viņš spēj arī veikt darbu atbilstoši instrukcijām un to izvērtēt. Ja skolēniem ir grūtības ar teorētisko zināšanu apguvi, proti, instrukciju uztveršanu un pamatošanu, tad arī darba veikšana un izvērtēšana būs apgrūtināta. Cieša korelācija pastāv arī starp kritērijiem “Teorētiskās zināšanas” un “Telpas uzkopšana”. Arī šajā gadījumā darba veikšanai, proti, telpu uzkopšanai nepieciešamas teorētiskās zināšanas – kā, ar kādiem mazgāšanas līdzekļiem un inventāru darbs veicams. Cieša korelācija novērota arī starp kritērijiem “Telpas uzkopšana” un “Darba organizācija un izvērtēšana”. Autore secina: ja skolēns prot darbu organizēt un izvērtēt, proti, objektīvi novērtēt sava darba kvalitāti, tad telpu uzkopšana skolēnam nesagādās grūtības, un otrādi – skolēns nevar kārtīgi sakopt telpu, ja viņš neprot organizēt savu darbu un nespēj izvērtēt veiktā darba kvalitāti. Tika konstatētas arī citas korelācijas. Pētījumā secināts, ka pastāv cieša saikne starp higiēnas normu ievērošanā apgūstamajām prasmēm, proti, ja kāda no prasmēm nav apgūta pietiekamā līmenī, tas rada problēmas arī citos aspektos. ...

Manna – Vitneja testa rezultāti liecina, ka analizējot vērtēšanas kritērijus, ir novērotas statistiski nozīmīgas atšķirības, ņemot vērā skolēnu dzimumu (3. tab.). Gandrīz visos kritērijos ievērojami augstāki rādītāji ir zēniem. Autore novērojusi, ka pētāmajā grupā zēni ir aktīvāki, drošāki (neбайдās kļūdīties) un

pašpārliecinātāki par sevi. Līdz ar to secināms, ka, aktīva darbošanās mācību stundās ir ļoti nozīmīga higiēnas normu ievērošanas prasmju uzlabošanai.

3. tabula. **Vērtējumu atšķirības starp skolēnu dzimumiem** (autorei veidota)
 Table 3 *Differences in assessments between students' genders* (created by the author)

Kritērijs	Dzimums	Vidējā vērtība	p
Teorētiskās zināšanas	meitene	2,50	,010
	zēns	7,50	
Trauku un aprīkojuma kopšana	meitene	2,75	,016
	zēns	7,33	
Higiēnas normu ievērošana ēdienu gatavošanas procesā	meitene	5,50	1,000
	zēns	5,50	
Telpu uzkopšana	meitene	3,75	,130
	zēns	6,67	
Darba organizācija un izvērtēšana	meitene	2,50	,010
	zēns	7,50	

Statistiski nozīmīgas atšķirības vērtējumos konstatētas arī pēc pamatizglītības ieguves veida: skolēnam, kurš pamatizglītību ieguvis vispārējās izglītības iestādē, vidējie rādītāji ir krietni zemāki, nekā skolēniem, kuri pamatizglītību ieguvuši izglītības iestādē, kura īsteno speciālās izglītības programmas (4.tab.). Autore saskata atbilstību ar pētītajos literatūras avotos teikto, proti, speciālisti atzīst, ka ļoti negatīvi personības attīstību ietekmē bērna atrašanās viņam nepiemērotā vidē, piemēram, sociāli nelabvēlīgā ģimenē vai vispārējā izglītības iestādē, ja tur nav nodrošināts pilnvērtīgs skolēnu ar GAT iekļaušanas process (Liepiņa, 2008; Rozenfelde, 2018).

Lai labāk izprastu situāciju, tika analizētas vidējās vērtības kritērijus raksturojošo rādītāju novērtējumos un statistiski nozīmīgās atšķirības atkarībā no skolēnu dzimumiem un pamatizglītības ieguves veida. Biežuma tests tika veikts 25 higiēnas normu ievērošanas prasmju rādītājiem. Zemākā vidējā vērtība (Mean 2,50) rādītājam “Savstarpējā vērtēšana” un (Mean 2,60) rādītājam “Pašvērtējums” norāda uz to, ka skolēni nespēj objektīvi izvērtēt veiktā darba rezultātus. Zema vidējā vērtība rādītājos “Ievēro darba higiēnas noteikumus” (Mean 2,60), “Uztur tīru darba vietu” (Mean 2,80) un “Seko līdzī trauku un aprīkojuma tīrībai ēdienu gatavošanas procesā” (Rank 2,80) liecina, ka skolēni nespēj iegūtās higiēnas prasmes izmantot dažādās situācijās, kā iepriekš minēts

literatūras analīzē, tā ir viena no skolēnu ar GAT attīstības īpatnībām (Freimanis, 2007; Elmurzaeva et al., 2021).

4. tabula **Vērtējuma atšķirības pēc pamatizglītības ieguves veida** (autores veidota)

*Table 4 Differences in assessment according to the type of elementary education
(created by the author)*

Kritērijs	Pamatizglītības ieguves veids	Vidējā vērtība	p
Teorētiskās zināšanas	Izgl. iest., kura īsteno speciālās izglītības programmas	6,50	,034
	Vispārējās izglītības iestāde	1,50	
Trauku un aprīkojuma kopšana	Izgl. iest., kura īsteno speciālās izglītības programmas	6,38	,060
	Vispārējās izglītības iestāde	2,00	
Higiēnas normu ievērošana ēdienu gatavošanas procesā	Izgl. iest., kura īsteno speciālās izglītības programmas	4,50	,033
	Vispārējās izglītības iestāde	9,50	
Telpas uzkopšana	Izgl. iest., kura īsteno speciālās izglītības programmas	6,50	,034
	Vispārējās izglītības iestāde	1,50	
Darba organizācija un izvērtēšana	Izgl. iest., kura īsteno speciālās izglītības programmas	6,50	,035
	Vispārējās izglītības iestāde	1,50	

Manna – Vitneja testa rezultātā statistiski nozīmīgas atšķirības (5. tab.) tika konstatētas starp dzimumiem rādītājos “Izskaidro veicamā darba nozīmīgumu” un “Izskaidro veicamā darba secību” ($p=,008$), kur vidējā vērtība augstāka ir zēniem. Secināms, ka šajā grupā zēniem ir labāk attīstīta prasme veidot stāstījumu, kā arī izprast sniegtās instrukcijas. Statistiski nozīmīgas atšķirības starp dzimumiem ($p>,05$) konstatētas arī rādītājos “Sakopj virtuves inventāru”, “Sakārto virtuves inventāru”, “Pareizi sakārto traukus”, “Izslauka grīdu” un “Izmazgā grīdu”, vidējā ranga vērtība augstāka zēniem. Tas norāda, ka pētāmajā grupā zēniem ir labākas prasmes arī virtuves sakopšanas darbos. Kā iepriekš minēts, pētāmajā grupā zēni mācību procesā ir aktīvāki un darbojas drošāk. Līdz ar to secināms, ka higiēnas prasmju attīstībai nepieciešama regulāra, daudzkārtēja praktisku uzdevumu atkārtošana.

Statistiski nozīmīgas atšķirības tika konstatētas arī rādītājos “*Pašvērtējums*” un “*Savstarpējā vērtēšana*”, vidējā ranga vērtība augstāka zēniem, tas norāda uz meiteņu vājajām spējām izvērtēt veiktā darba kvalitāti.

Iepriekš minētie rādītāji ietilpst kritērijos “*Teorētiskās zināšanas*”, “*Telpu uzkopšana*” un “*Darba organizācija un izvērtēšana*”. Manna – Vitneja testa rezultāti vēlreiz apliecina ciešu sakarību starp šiem vērtēšanas kritērijiem, iepriekš tas tika konstatēts ar Kendala korelācijas testu (2. tab.). Līdz ar to autore secina, ka konkrētās grupas meiteņu vājās prasmes kādā no kritērijiem rezultējas ar zemākiem vērtējumiem arī citos šīs kategorijas kritērijos.

Mana – Vitneja testa rezultātā statistiski nozīmīgas atšķirības ($p > ,05$) starp pamatizglītības ieguves veidu rādītājos “*Uztver un izvērtē sniegtās instrukcijas*”, “*Izskaidro veicamā darba nozīmīgumu*” un “*Izskaidro veicamā darba secību*”, vidējā vērtība augstāka skolēniem, kuri pamatizglītību ieguvuši izglītības iestādē, kura īsteno speciālās izglītības programmas. Tas nozīmē, ka skolēnam, kurš pamatizglītību ieguvis vispārējās izglītības iestādē problēmas sagādā gan instrukciju uztvere, gan spēja izskaidrot veicamo darbu. Statistiski nozīmīgas atšķirības starp pamatizglītības ieguves veidu tika konstatētas arī rādītājos “*Nomazgā galdu*”, “*Izslauka grīdu*”, “*Izmazgā grīdu*” un “*Ievēro pareizu secību uzkopjot virtuvi*”, vidējā vērtība augstāka skolēniem, kuri pamatizglītību ieguvuši izglītības iestādē, kura īsteno speciālās izglītības programmas. Tas norāda, ka skolēnam, kurš izglītību ieguvis vispārējās izglītības iestādē ir zemākas telpu uzkopšanas prasmes. Autore savā profesionālajā darbībā novērojusi, ka minētais skolēns sakopšanas darbos piedalās tikai pēc vairākkārtēja uzaicinājuma, tāpēc tika secināts, ka izvairīšanās no praktiska darba veikšanas ir viens no vājo darba prasmju iemesliem.

No 25 rādītājiem zemākās vidējās vērtības tika konstatētas 20 rādītājos skolēnam, kurš pamatizglītību ieguvis vispārējās izglītības iestādē. Autore rezultātu skaidro ar to, ka izglītības iestādē, kura īsteno speciālās izglītības programmas, akcents uz darba prasmju attīstību tiek likts jau pamatskolas posmā, līdz ar to arī higiēnas normu ievērošanas prasmes šiem skolēniem ir labāk attīstītas. Autore saskata saistību ar iepriekš zinātniskajā literatūrā minēto, ka skolēniem ar GAT nepieciešama individuāla pieeja, respektējot katra indivīda mācīšanās vajadzības, un pielāgota mācību vide, lai sasniegtu labākus rezultātus attīstības īpatnību mazināšanā (Laiho, 2018; Juhnoviča b.g.), savukārt, ja skolēns ar GAT atrodas vispārējās izglītības iestādē, kur nav nodrošināta pilnvērtīga

iekļaujošā izglītība, tas ļoti negatīvi ietekmē šī indivīda personības attīstību (Rozenfelde, 2018).

5. tabula. Statistiski nozīmīgas atšķirības rādītāju vērtējumos (autores veidota)
 Table 5 *Statistically significant differences in indicator ratings* (created by the author)

Kritēriju raksturojošais rādītājs	Atšķirības starp dzimumiem	Atšķirības starp pamatizglītības ieguves veida
	p	p
Uztver un izvērtē sniegtās instrukcijas	,183	,030
Izskaidro veicamā darba nozīmīgumu	,008	,103
Izskaidro veicamā darba secību	,005	,083
Pareizi sakārto traukus	,021	,156
Sakopj virtuves inventāru	,006	,094
Sakārto virtuves inventāru	,021	,156
Nomazgā galdu	-	,022
Izslauka grīdu	,037	,023
Izmazgā grīdu	,037	,023
Ievēro pareizu secību, uzkopjot virtuvi	,065	,010
Pašvērtējums	,006	,048
Savstarpējā vērtēšana	,006	,025

Pēc intervijas kontentanalīzes autore secina, ka skolēniem ar GAT higiēnas normu ievērošana sagādā grūtības, galvenokārt, tāpēc, ka skolēni nespēj darbu paveikt rūpīgi, kā arī pietrūkst nepieciešamās prasmes. Higiēnas normu ievērošanas prasmju aspektā izpaužas skolēnu ar GAT attīstības īpatnības – augsts pašvērtējums, nespēja objektīvi novērtēt veiktā darba rezultātu, kā arī personīgās higiēnas neievērošana. Daļai skolēnu no pētāmās grupas problēmas sagādā veicamo darbu teorētiskais pamatojums, proti, zināšanu trūkums, neprasme veidot stāstījumu, kā arī problēmas ar teorijas analīzi – nespēja atšķirt galveno no mazāk svarīgā. Secināts, ka pastāv pamanāmas atšķirības starp skolēniem, kuri no 1. klases mācās izglītības iestādē, kura īsteno speciālās izglītības programmas un tiem, kuri pamatizglītību apguvuši vai sākuši apgūt vispārējās izglītības iestādē, jo no vispārīzglītojošām skolām nāk skolēni ar GAT, kuri mazāk praktiski darbojušies, līdz ar to arī viņiem lielākas problēmas praktisku darbu veikšanā. Secināts, ka daļai skolēnu no pētāmās grupas novērota neliela izaugsme higiēnas normu ievērošanas prasmju attīstībā. Lai attīstītu higiēnas prasmes, pedagogam

jārāda piemērs (lai skolēni neredz nepareizi, skolotājam jā dara pareizi), darbības jāatkārto regulāri un daudzkārt, līdz skolēniem izveidojas pieradums, kā arī svarīgi mācību procesā akcentēt katra indivīda stiprās puses, tādā veidā motivējot skolēnus darbam, šāda atziņa minēta arī pētītajos literatūras avotos (Laiho, 2018; Aberg, 2021; Nazarova, 2000). Autore secina, ka ar personīgo piemēru, daudzkārtēju darbību atkārtošanu un pozitīvu motivāciju ilgākā laika posmā iespējama izaugsme higiēnas normu ievērošanas prasmēs.

Secinājumi *Conclusions*

Higiēnas normu apgūvē veicamās darbības savā starpā ir cieši saistītas, tas nozīmē, ka pilnveidojot vienu no prasmēm netiešā veidā tiek veicināta arī pārējo prasmju apguve. Lai attīstītu higiēnas normu ievērošanas prasmes, pedagogam, mijiedarbojoties ar skolēnu, jārod iespēja mazināt skolēnu ar GAT attīstības īpatnību radītās negatīvās personības īpašības - izklaidību, pasivitāti, uzmanības un motivācijas trūkumu, nenoturīgas intereses un vāji attīstītu gribu. Caurviju prasmju integrēšana mācību procesā dod iespēju mazināt skolēnu ar GAT attīstības īpatnības un veido prasmi iegūtās iemaņas pielietot dažādās situācijās.

Gan uzsākot mācības izglītības programmā “Ēdināšanas pakalpojumi”, gan visa mācību procesa garumā, jāveic diagnosticējošā vērtēšana, lai analizētu skolēnu attīstības dinamiku.

Mācību temati jā māca “maziem solīšiem”, teorētiskās zināšanas apvienojot ar vizuāliem uzskates līdzekļiem un daudzkārtēji atkārtotiem praktiskiem uzdevumiem. Vislielāko ieguvumu skolēniem ar GAT sniedz praktisku darbību veikšana un daudzkārtēja uzdevumu atkārtošana, veicamo darbību veidojot kā ieradumu. Veicamajiem uzdevumiem jābūt vēršiem uz izaugsmi, tomēr tiem jābūt pielāgotiem katra indivīda spējām un mācīšanās vajadzībām.

Ir iespējams attīstīt higiēnas prasmes skolēniem ar GAT, mācību procesu organizējot pozitīvā gaisotnē, akcentējot katra indivīda stiprās puses, mācot skolēnus ar personīgo piemēru, praktisku darbošanos un uzdevumu daudzkārtēju atkārtošanu, nepieciešamības gadījumā nodrošinot individuālu pieeju ikvienam skolēnam. Pedagogam kopā ar skolēniem jāiesaistās nozīmīga sabiedriskā darba veikšanā, lai skolēni justos piederīgi un saņemtu viņiem tik nepieciešamo atzinību.

Summary

The article summarizes the results of the research on the peculiarities of the hygiene norms compliance skills of students with mental disorders and the interaction between teachers and students in the process of learning hygiene norms in the educational program “Catering Services”.

Both in Latvia and globally, challenges have been identified in preparing individuals with mental disorders for independent living. Researchers note that these students frequently lack daily self-care abilities, including personal hygiene skills. The importance of teaching hygiene skills is underscored, as the failure to maintain personal hygiene can lead to issues in other life areas.

The study was conducted in 2024, involving 2 teachers and 5 students from an educational institution that implements special education programs.

Research methods:

- analysis of scientific literature and regulatory documents;
- student observation and data analysis using SPSS 29.0
- semi-structured interview with a vocational education teacher and content analysis of the interview.

The findings indicate that weak hygiene norm compliance skills in some students can stem from family environments that do not prioritize hygiene, as well as from being placed in unsuitable settings, such as general education institutions lacking effective inclusion practices for students with mental disorders.

To develop hygiene norm compliance skills, teachers must seek opportunities to address the negative traits arising from the developmental challenges faced by students with mental disorders, which also contribute to poor hygiene compliance. Integrating transversal skills into the learning process can help mitigate these developmental challenges, including the inability to critically evaluate work, solve problems, take responsibility, and analyze or draw conclusions.

The activities involved in learning hygiene norms are interconnected, meaning that improving one skill can indirectly enhance the learning of others. Emphasizing positive examples from educators, engaging in practical activities, and repetitively practicing tasks are crucial for establishing good habits in maintaining hygiene.

Literatūra
References

- Aberg, L. (2021). *Kehitysvammaisuus*. Retrieved from: <https://www.terveyskirjasto.fi/dlk00556>
- Abou Zeid Hassan, O. N., Abdel Hady El Karmalawy, E. M., & Mohammed, A. A. R. (2019). Effect of Personal Hygiene Program on Knowledges and Practices of Mentally Retarded Students at El-Fikrya schools in Minia Governorate, Egypt. *Minia Scientific Nursing Journal*, 5(1), 41-49. DOI: : <https://dx.doi.org/10.21608/msnj.2019.187787>
- Brouwers, E. P. (2020). Social stigma is an underestimated contributing factor to unemployment in people with mental illness or mental health issues: position paper and future directions. *BMC psychology*, 8, 1-7. DOI: <https://doi.org/10.1186/s40359-020-00399-0>
- Elmurzaeva, N.K., Qorayev, S.B. (2021). Pedagogical Requirements for the Organization of the Educational Process in Specialized State Educational Institutions. *Psychology and Education Journal*, 58(1), 1078-1084. Retrieved from: e038626151d337fd9a28427ea989dc8a3dcb.pdf (semanticscholar.org)
- Fischer E. (b.g.) *Karrierechancen für Menschen mit geistiger Behinderung*. Retrieved from: <https://bildungsklick.de/aus-und-weiterbildung/detail/berufsperspektiven-fuer-menschenmit-geistiger-behinderung>
- Freimanis, L. (2007). *Ieskats speciālās skolas darbā*. Rīga: RaKa
- Izglītības kvalitātes valsts dienests (2020). *Mācību snieguma vērtēšanas veidi, formas un metodes*. Pieejams: Kursi «Izglītības iestādes tiesiskās darbības pamati» (ikvd.gov.lv)
- Juhnoviča, I. (b.g.). *Skolēnu dažādās vajadzības kā norma izglītības sistēmā*. Pieejams: RTA un VISC kursi_I.Juhnovičas prezentācija.pdf
- Kalēja, J., Muižniece, M. (2021). *Kartografēšanas ziņojums par jauniešu ar GAT kapacitātes veicināšanu sevis pasargāšanai no seksuālas vardarbības, seksuālās un reproduktīvās veselības un tiesību pienācīgu īstenošanu*. Retrieved from: <https://papardeszieds.lv/wp-content/uploads/2022/06/kartografesanas-zinojumsJAGRTSRVT-2021.pdf>
- Kalvāns, Ē. (2017). *Mūsdienu personības teorijas*. Rēzekne, RTA
- Laiho, M. (2018). *Hyvinvointitaidoista tukea oppimiseen ja koulunkäyntiin – koulusta kantavin siivin elämään*. Retrieved from: <https://www.valteri.fi/artikkelit/hyvinvointitaidoista-tukea-oppimiseen-ja-koulunkayntiin-koulusta-kantavin-siivin-elamaan/>
- Liepiņa, S. (2008). *Speciālā psiholoģija*. Rīga, RaKa
- Liljeholm, U., & Bejerholm, U. (2020). Work identity development in young adults with mental health problems. *Scandinavian Journal of Occupational Therapy*, 27(6), 431– 440. DOI: <https://doi.org/10.1080/11038128.2019.1609084>
- Nazarova, N.M. (2000). *VO Special'naja pedagogika*. Retrieved from: <https://studfile.net/preview/5769617/page:14/>
- Oliņa, Z., (2019). *Caurvijas – efektīvi rīki mācībās un dzīvē*. Retrieved from: <https://www.skola2030.lv/lv/jaunumi/blogs/caurvijas-efektivi-riki-macibas-un-dzive>

- Patel, D. R., Cabral, M. D., Ho, A., & Merrick, J. (2020). A clinical primer on intellectual disability. *Translational pediatrics*, 9(Suppl 1), S23. DOI: 10.21037/tp.2020.02.02.
- Pedagogs.lv (b.g.). *Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca jeb īsi un saprotami par sarežģītajiem terminiem pedagoģijas mācībā*. Retrieved from: <https://pedagogs.lv/2018/02/11/pedagogijas-terminu-skaidrojosa-vardnica-jeb-isi-un-saprotami-par-sarezgitajiem-terminiem-pedagogijas-maciba/>
- Prudņikova, I. (2021). *Skolēnu ar vidēji smagiem un smagiem garīgās attīstības traucējumiem praktiskās darbības pieredzes veidošanās speciālajā internātpamatskolā*. Retrieved from: <https://books.rta.lv/index.php/RTA/catalog/book/18>
- Rozenfelde, M. (2018). *Skolēnu ar speciālām vajadzībām iekļaušanas vispārējās izglītības iestādēs atbalsta sistēma*. Retrieved from: <https://books.rta.lv/index.php/RTA/catalog/book/6>
- Saeima, (2023). *Vispārējās izglītības likums*. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/20243-visparejas-izglitibas-likums>
- Soika, I. & Šidlovska, D. (2023). Jauniešu ar garīgās attīstības traucējumiem dzīves prasmes. *TF studentu un maģistrantu zinātniskā konference*. Retrieved from: <https://www.tf.lbtu.lv/sites/tf/files/2023-05/TF%20magistrantu%20konference%202023.pdf>
- Stubbing, J., Rihari, T., Bardsley, A., & Gluckman, P. (2023). *Exploring factors influencing youth mental health: What we know and don't know about the determinants of young people's mental health*. Retrieved from: <https://researchspace.auckland.ac.nz/handle/2292/66784>
- Tereško, A., Kondrova, A., Rozenfelde, M., & Želve, I. (2013). *Metodiskais materiāls pedagogiem izglītojamo ar garīgās attīstības traucējumiem sociālo prasmju, uzvedības un mācību sasniegumu izvērtēšanai*. Retrieved from: <https://registri.visc.gov.lv/specizglitiba/dokumenti/metmat/esfpr/VISC%204.3%20-%20metod%20mater%20pedagogiem%20-%20garigas%20attiestibas%20trau.pdf>
- VISC, (2002). *Profesiju standarts: Virtuves darbinieks*. Retrieved from: <https://registri.visc.gov.lv/profizglitiba/dokumenti/standarti/ps0033.pdf>